

nem ő volt az egyetlen –, akik ellenezték, hogy a munkaképes zsidókat „hadiszükségből” elvigyék. A végsőig kitartott Horthy mellett. A Szálasi-uralom idején feleségével együtt öngyilkos lett a Gestapo fogságában. C. A. Macartney, 2:283., 463. o.

121. Lásd a második magyar hadsereg parancsnokának 1943. április 7-i parancsát. *FÁA*, 2:328–330. o.

122. 180 475. eln. KMOF–1943. sz., 1943. október 9-én kelt rendelet. *Uo.*, 415–416. o.

123. 1943. október 22-én 22 tiszt és keretlegény ellen emeltek vádat a zsidó munkaszolgálatosokkal való embertelen bánásmód miatt. Így Tövisváry Brunó, Szalkay Zoltán, Hajdú László és Galgóczy Konrád ellen. *FÁA*, 2:417–430. o. Lásd még *uo.*, 384–393. oldalt, ahol a 101/83. sz. munkásszázad parancsnokáról, Palotás Istvánról van szó. További dokumentumrészletek Palotásról: *MOL*, 20. tekercs, Tövisváryról és Galgóczyról: 21. tekercs.

124. Csatay állítása szerint 1943 novemberében 72 000 munkást vezényeltek fakitermelésre, hogy a nemzet tüzifaszüksége kielégíthető legyen. Az iparügyi, a földművelésügyi és a kereskedelmi minisztérium volt a gazdája ennek a programnak, s e három minisztérium irányítása alatt 95, 16 és 53 munkásszázad dolgozott. *FÁA*, 2:448–449. o.

125. *Uo.*, 456–464. o.

126. A vállalatok, az állami intézmények a minisztérium 17/a, 43. vagy 45. csoportjai útján fordulhattak a hatóságokhoz. *Uo.*, 459–464. o.

127. Hennyey helyettesévé Fábian Lajos vezérőrnagyot nevezték ki. 1944-ben a Lakatos-kormányban Hennyey a külügyminiszteri tisztséget töltötte be.

128. *FÁA*, 2:204. o.

129. A főszövegben idézett személyes beszámolón kívül rengeteg visszaemlékezéssel, vallomással rendelkezünk, amelyek mind arról adnak számot, mit éltek át a munkaszolgálatosok Ukrajnában és a lengyel Galiciában. Vö. *FÁA*, 13., 23., 67., 72., 78. és 84. dok., továbbá a New York-i YIVO Zsidókutató Intézetben (Institute for Jewish Research in New York) a 768/855., 769/1519., 772/1147., 769/1519., 772/1147., 769/2339., 774/2984. és 775/3057. jelzetű anyagot. Fontos történelmi értékű dokumentum Danzig Hillel német nyelvű visszaemlékezése, amely 1945 áprilisában íródott. A visszaemlékező, ismert kolozsvári cionista vezető, Ukrajnában teljesített munkaszolgálatot. Írása elsőként számolt be arról, hogy hogyan is festett a munkaszolgálati rendszer, és milyen sors jutott osztályrészül a munkaszolgálatosoknak Ukrajnában. Jelentése 1945 áprilisában eljutott a Jewish Agency genfi és jeruzsálemi irodájához. Megtalálható a jeruzsálemi Központi Cionista Levéltárban (S26/1190.) Héberül 1976-ban jelent meg Tel-Avivban. A dokumentumok jó része azoknak a szemtanúi beszámolóknak az alapján készült, amelyeket 1945-ben, közvetlenül a háború befejezése után íratott és gyűjtött össze a DEGOB Budapesten.

130. Nathan Eck: „The March of Death From Serbia to Hungary (September 1944) and the Slaughter of Cservenka.” In: *YVS*, 2:255. o.

131. *Uo.*, 256. o.

132. Érdekes módon Speer nem említi visszaemlékezéseiben, hogy magyar zsidó munkaszolgálatosok is robotoltak a bori rézbányákban. Vö. Albert Speer: *Inside the Third Reich*. Macmillan, New York, 1970, 705. o.

133. *RLB*, 58. dok.

134. *Uo.*

135. *Uo.*, 59. és 60. dok.

136. *Uo.*, 61. Vö. *Judenverfolgung in Ungarn*, 132–135. és 141. o.